

Trpimir Macan, *Hrvatskom prošlosti. Pogledi i osvrti*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2011., 287 str.

U knjizi je objavljeno šesnaest Macanovih tekstova o hrvatskoj povijesti kroz stoljeća. Uz iznimku »Crtice o Stjepanu Radiću«, članka o Đuri Stipetiću te podliska »Zapiska o zastavi«, tekstovi su već objavljeni u različitim časopisima i zbornicima. Navedeni radovi objavljeni su nakon 1990. godine. Knjiga je nastavak autorove suradnje s HKD-om sv. Jeronima i svojevrsan je nadopuna zbirke rasprava i članaka *Susreti s hrvatskom Klijom* (Zagreb, 1991.) u kojoj su skupljeni članci tiskani u različitim publikacijama do 1990. godine. Knjiga, doduše, nema čvrstu strukturu, ali su tekstovi u njoj poredani tako da ih, jedan za drugim, povezuju zajedničke šire teme.

U raspravi »Nekoji pogledi u hrvatsku povijest« (str. 7-28) autor u širokim potezima oslikava hrvatsku povijest od doseljenja Hrvata na jug baltičko-jadranskoga pojasa do stvaranja samostalne države i nacionalne samobitnosti. Hrvatsku povijest, ponajprije društveni razvoj te put ostvarenja modernoga narodnog/nacionalnog programa i uspostave moderne suverene države, autor razmatra u kontekstu kompleksnoga geopolitičkoga položaja »na razmeđu Zapada i Istoka, na križalištu probitaka susjednih vesila, bilo Bizanta i Franaka, bilo Mlečana i Mađara, bilo Austrijskoga i Osmanskog Carstva, bilo nacionalističkih država ili velikih saveza« (str. 9). Kao važne čimbenike koji su utjecali na glavne tokove hrvatske povijesti autor ističe ratove, od pograničnih i lokalnih do svjetskih, zatim vjerske razlike na prostoru na kojem su se dodirivali katoličanstvo, pravoslavlje i islam, nadalje »gotovo kronično pomanjkanje iskusna i samosvjesna vodstva, a i drugih nositelja političkoga života« (str. 16) u povijesnim prijelomnicama, konstelaciju međunarodnih odnosa

te političke, teritorijalne, jezične i druge aspiracije susjednih naroda. Hrvatska se politika, dakle, stoljećima oblikovala i djelovala u »sjeni tuđe sile, probitaka, politike« (str. 18).

U tekstu naslovljenom »Historiografske bilješke« (str. 29-37) autor ukratko iznosi svoja razmišljanja o ulozi povijesti kao nacionalne znanosti u intelektualnom oblikovanju suvremenih pripadnika hrvatskoga naroda. Polazeći od shvaćanja da je »poznavanje povijesti jedan od temelja slobodne, oblikovane, zrele i otvorene nacionalne svijesti, samosvjesna odnosa prema sebi i drugima« (str. 31), u glavnim crtama prikazuje glavne aktere, organizacijske i institucionalne okvire istraživanja te rezultate hrvatske historiografije od prvih početaka do devedesetih godina 20. stoljeća, naglašavajući da je hrvatska historiografija u vremenu kada se oblikovala kao znanost ispunila svoju dvostruku zadaću — odgojnu i državotvornu, a tijekom 20. stoljeća, osobito nakon Drugoga svjetskog rata, bila je snažno obilježena aktualnim političkim prilikama. Od početka devedesetih godina 20. stoljeća, prema autorovu mišljenju, preobrazbi hrvatske historiografije u modernu znanost na putu više ne stoje »izvanznanstvene zapreke« (str. 37).

»Demokratsko vezivo nacionalnoga programa« (str. 39-47) autorov je osvrt na demokratske procese u nacionalno-integracijskoj ideologiji i političkim pokretima u modernoj hrvatskoj povijesti. Korijene antitotalitarizma tijekom Drugog svjetskog rata i kasnije autor pronalazi u državotvornoj politici prožetoj demokratskim idejama počevši od hrvatskoga preporodnog pokreta i četrdesetosmaškog pokreta, koji je utro put pravaštvu s »obuhvatnom i dosljednom nacionalnom misli te liberalizmom i demokracijom« (str. 45-46), a ono je širom otvorilo vrata trećem velikom kohezijskom pokretu pod vodstvom braće Radić. Kao trajno obi-

lježe djelovanja istaknutih hrvatskih političara od sredine 19. stoljeća autor ističe liberalne i demokratske ideje te program federalizma, ali upozorava na potrebu istraživanja demokratskih procesa u hrvatskom društvu na političkom, društvenom, kulturnom, obrazovnom, znanstvenom i gospodarskom području.

U tekstu »Nezavisna Država Hrvatska. Pristupi i dvojbe« (str. 49-58) Macan upozorava na potrebu temeljitog, cjelovitog i objektivnog proučavanja razdoblja hrvatske povijesti od 1941. do 1945. bez ideoloških i političkih premisa i utjecaja. Za cjelovitu i temeljitu ocjenu toga kratkog, ali iznimno važnog razdoblja hrvatske povijesti, prema Macanovu mišljenju, potrebno je proučiti i antifašističke, antitotalitarne i demokratske elemente koji su djelovali izvan nadzora Komunističke partije te ustaški pokret i Nezavisnu Državu Hrvatsku istraživati u sklopu širega društvenog i političkog konteksta povijesnog razvoja.

Slijedi »Uznička autobiografija Tiasa Mortigijije« (str. 59-71) u kojoj autor prikazuje idejno, političko i nacionalno formiranje te publicističko i političko djelovanje poznatoga hrvatskog intelektualca i publicista, urednika nekoliko periodičkih publikacija u doba Nezavisne Države Hrvatske, Tiasa Mortigijije, koji je temeljem presude Vrhovnog suda Narodne Republike Hrvatske od 22. rujna 1947. strijeljan idućeg dana. Macanov tekst napisan je na temelju istražnog spisa iz Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu koji obuhvaća Mortigijijin tekst *Moj životopis*, zapisnike saslušanja i izjave o Mortigijiji. Spomenutu autobiografiju Macan ocjenjuje kao »cjelovit i osvojen prinos hrvatskoj uzničkoj, političkoj i publicističkoj literaturi« (str. 71).

U knjizi su tiskana još dva teksta sličnoga diskursa, biografski prikazi javnoga znanstvenog i političkog djelovanja Stjepana Horvata (str. 73-94) i Đure Stipetića (str.

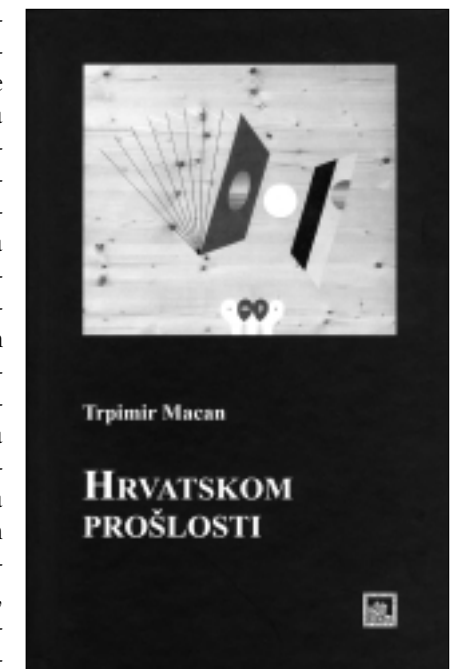
95-114), istaknutih sveučilišnih profesora i rektora Sveučilišta u Zagrebu koji su prihvatili ideju hrvatske državne nezavisnosti i zbog toga bili proskribirani od komunističkih vlasti nakon Drugoga svjetskog rata. Horvat je bio profesor na Geodetskom odjelu (danas Geodetski fakultet) Tehničkog fakulteta u Zagrebu, a od 1944.—1945. rektor Sveučilišta u Zagrebu. U svibnju 1945. emigrirao je iz Hrvatske i 1948. nastavio je akademsku karijeru u Argentini. Stekao je međunarodni ugled vrsnog stručnjaka za geodeziju. Stipetić je bio brodograđevni inženjer, vodio je gradnju ratnih brodova Austro-Ugarske Monarhije prije i za vrijeme Prvoga svjetskog rata, a od 1920. kao redoviti profesor na zagrebačkoj Tehničkoj visokoj školi (od 1926. Tehničkom fakultetu u sklopu Sveučilišta) utemeljio je studij brodogradnje u Hrvatskoj. Bio je član različitih uglednih društava u Hrvatskoj, a od 1936. do 1944. godine predsjednik Društva prijatelja Njemačke, odnosno Hrvatsko-njemačkog društva. Ta je okolnost poslužila kao izgovor komunističkim vlastima za pokretanje sudskog procesa u kojem je osuđen na konfiskaciju imovine i smrtnu kaznu. Smaknut je u veljači 1946. godine. Gotovo pola stoljeća kasnije — 1994. — Senat Sveučilišta u Zagrebu obojicu je rehabilitirao.

Drugu trećinu knjige otvaraju četiri teksta vezana uz povijest krajnjega južnog hrvatskog etničkog prostora: »Značenje Dubrovnika u hrvatskoj povijesti« (str. 115-125), »Župska razglednica« (str. 127-135), »Mljetopis« (str. 137-154) i »Pogled u bokeljsku povijest« (str. 155-170). Autor sintetsko-esejističkim pristupom prikazuje glavne značajke političke, diplomatske, kulturne, gospodarske i demografske povijesti Dubrovačke Republike u kontekstu njezina značenja u cjelokupnoj povijesti hrvatskog naroda od osnutka do propasti Republike, ali i tijekom političkih i ratnih okolnosti u procesu raspadanja jugoslavenske državne

zajednice. Sličnim pristupom i vrlo slikovitim rječnikom Macan oslikava ulogu Župe dubrovačke u bogatoj povijesti Dubrovnika te povijest, prirodne ljepote, život i kulturu stanovnika Mljeta od antičkih vremena do danas. U četvrtom među spomenutim tekstovima autor sličnim stilom prikazuje političku povijest i kulturni razvoj Boke kotorske od rimskih vremena do 20. stoljeća, detaljnije ocrta povijesne okolnosti i zbivanja s kraja 18. i u 19. stoljeću, osobito burna prva desetljeća 19. stoljeća obilježena izmjenjivanjem austrijske i crnogorske vlasti na tom području. Ističe povijesnu pripadnost Boke kotorske Crvenoj Hrvatskoj te trajno sačuvanu hrvatsku sastavnicu, odnosno hrvatsku nacionalnu svijest u dijelu stanovništva.

U tri kraća članka autor piše o životu i pojedinim aspektima političkog djelovanja Stjepana Radića. To su »Crtica o Stjepanu Radiću« (str. 171-186), »Stjepan Radić i iseljeničko pitanje« (str. 187-198) te »Radić o Bosni« (str. 199-204). U prvome od njih prikazuje Radićevo školovanje i političko sazrijevanje pod utjecajem zapadnih demokratskih gibanja, u glavnim crtama opisuje njegovo političko djelovanje do raspada Austro-Ugarske Monarhije, a zatim i u vrijeme stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca u kojem se utopila hrvatska državnost. Slijedi prikaz Radićeva protivljenja srpskoj politici u zajedničkoj državi i razloga koji su ga naveli na priznavanje jugoslavenske države te nastojanja da političkim djelovanjem u beogradskoj Narodnoj skupštini promijeni nepovoljan položaj Hrvatske. Značenje njegova političkog djelovanja Macan ovako sumira: »Radićeva misao i djelovanje, njegovo poznavanje biti i smisla hrvatske povijesti i suvremenih narodnih potreba, njegova borba za hrvatsku državnost i nacionalnu emancipaciju i identitet, borba za politička i građanska prava i slobode, njegovo mirotvorstvo i osjećaj socijal-

ne pravde, njegova vjera u narod i njegovu nepobjedivost te napokon njegova smrt postali su silan čimbenik u nacionalnoj integraciji i baština s kojom je imala računati i s kojom je računala svaka kasnija hrvatska politika do naših dana« (str. 186). Macan analizira Radićevo shvaćanje iseljeničkog pitanja na temelju njegovih novinskih članaka i knjige *Moderna kolonizacija i Slave-ni* (Zagreb, 1904.) u kojoj je prikazao kolonizacijske procese u drevno, ali i u moderno doba i to kao složene procese u kojima se isprepleću politički, gospodarski i kulturni aspekti. Detaljnije je analizirao i idealizirao ulogu slavenskih naroda u kolonizacijskim procesima, a masovno iseljavanje Hrvata u njemu suvremeno doba smatrao politički i gospodarski štetnim i direktnom posljedicom loše gospodarske politike bana Károlyja Khuen-Héderváryja. Pokušao je izraditi program rješavanja iseljeničkog pitanja, a vidio ga je u demokratizaciji društva, podizanju njegove kulturne i gospodar-

ske razine te u odgovarajućoj zakonskoj regulativi. U trećem tekstu o Radiću Macan prikazuje njegovo zalaganje za sjedinjenje Bosne i Hercegovine s Hrvatskom na temelju povijesnog prava. U knjižici *Živo hrvatsko pravo na Bosnu* (Zagreb, 1908., pretpisak Zagreb — Sisak — Ljubuški, 1993.) Radić je analizirao ulogu Austro-Ugarske Monarhije, ali i europskih velesila u političkoj sudbini Bosne i Hercegovine.

U kraćem tekstu naslovljenom »Bosanska povijesna inačica« (str. 205-210) Macan kritički preispituje knjigu Srečka M. Džaje *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine. Predemancipacijski period 1463.—1804.* (Sarajevo, 1992.), ukazuje na njezine kvalitete, ali i na glavnu slabost — nedovoljno kompleksnu i cjelovitu analizu hrvatskoga nacionalnog razvoja u Bosni i Hercegovini. U tekstu »Zagrebački muslimani« (str. 211-219) prikazuje knjigu Zlatka Hasanbegovića *Muslimani u Zagrebu 1878.—1945. Doba utemeljenja* (Zagreb, 2007.) ocjenjujući je kao »znanstveni rad (...) i poticajno štivo za razmišljanje o predočenoj tematici, za prosuđivanje hrvatskih i muslimanskih nacionalnih, političkih, društvenih i intelektualnih zamisli i ciljeva modernih integracijskih procesa« (str. 219).

Pod naslovom »Pilarova Uvijek iznova Srbija« (str. 221-229) Macan ukratko analizira Pilarove ocjene jugoslavenske politike u prvih petnaestak godina postojanja jugoslavenske države i njegov prijedlog za rješavanje hrvatskog pitanja federalizacijom Jugoslavije. Unatoč određenim nedorečenostima knjigu ocjenjuje kao »ozbiljan i slojevit pokušaj da se na početku 1930-ih raščlani i Svijetu predoči nepovoljan razvoj u Kraljevini Jugoslaviji, da se upozori na neriješeno hrvatsko pitanje, njegovo značenje te da se u potpuno neperspektivnoj situaciji predloži kakav-takav izlaz« (str. 228-229).

U tekstu »Do nove prilike« (str. 231-241) kritički se osvrće na knjigu Gavra Perazića,

sveučilišnog profesora međunarodnog prava, *Bokotorska Prevlaka. Međunarodno pravni problem* (Beograd, 1995.). Detaljno raščlanjujući knjigu upozorava na autorovu nesustavnu, povijesno-pravno neutemeljenu i iskrivljenu te velikosrpskim duhom prožetu argumentaciju pripadnosti Rta Oštra s teritorijalnim priložima na kopnu i na moru Crnoj Gori i preko nje Saveznoj Republici Jugoslaviji, zanemarujući pritom etnički sastav stanovništva i njegovu višestoljetnu političku pripadnost Hrvatskoj.

U sličnom je nacionalno-političkom duhu, ali čak i bez ikakvog privida logičke argumentacije pisana memoarska knjižica umirovljenoga generala nekadašnje Jugoslavenske narodne armije Veljka Kadrijevića *Moje viđenje raspada* (Beograd, 1993.), koju Macan kritički raščlanjuje pod naslovom »Kad general uzme pero« (str. 243-251).

Knjiga Trpimira Macana završava četiri kraćim tekstovima okupljenim u poglavlju *Podlisje* (str. 251-275). Riječ je o crticama u kojima se prikazuju vanjsko- i unutarnjopolitičke okolnosti vladanja hrvatskih vladara Branimira i Zvonimira te okolnosti u kojima je došlo do sloma protuhabsburških urotničkih aktivnosti hrvatskih velikaša Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana te njihova stradanja 1671. godine. U posljednjem se tekstu donosi povijesni prikaz nastanka hrvatske trobojne zastave.

T. Macan širokim potezima pera oživljava hrvatsku prošlost od antičkog doba preko srednjega vijeka do najnovijeg vremena. Premda su neki tekstovi popraćeni detaljnim znanstvenim kritičkim aparatom, većina je pisana popularnijim diskursom. Vjerujem da će upravo takav stručno-popularan, a ne strogo znanstven pristup hrvatskoj povijesti, uz zanimljiv, slikovit i osebujan stilski izričaj pobuditi zanimanje šireg kruga čitatelja, ne samo profesionalnih povjesničara i studenata povijesti.

• Vlasta Švoger

Stjepan Matković, *Izabrani portreti pravaša: prilozi hrvatskoj političkoj povijesti*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011., 247 str.

U knjizi Stjepana Matkovića *Izabrani portreti pravaša: prilozi hrvatskoj političkoj povijesti* riječ je o biografskim studijama niza pravaških političara: Eugena Kumičića, Ante Tresića Pavičića, Ante Pavelića starijeg, Dragutina Hrvoja, Frana Milobara, Ilije Abjanica, Svetozara Rittiga, Ivana Peršića i Ive Franka, koji su obilježili »modernu pravaštvo«, odnosno razdoblje u razvoju pravaštva od konca 19. stoljeća do raspada Austro-Ugarske Monarhije (1918.). Tim se biografskim studijama autor poslužio kako bi stvorio sliku o »modernom pravaštvu«. Budući da je svim obrađenim političarima bilo zajedničko da su u navedenom razdoblju barem neko vrijeme pristajali uz frankovačku političku opciju, autor je prvenstveno želio stvoriti sliku o najreprezentativnijoj stranci »modernog pravaštva«, tj. Čistoj stranci prava (Starčevićovoj hrvatskoj stranci prava, tj. Stranci prava). Uz to, analizirajući razloge »raznolikih političkih transfera« dijela navedenih političara, koji su ili naknadno pristupili frankovcima iz drugih pravaških stranka i struja tog doba, matice Stranke prava, Hrvatske stranke prava i kršćansko-socijalne pravaške skupine okupljene oko lista *Hrvatstvo* ili su od frankovaca prešli drugim pravaškim strankama, matici Stranke prava i Starčevićovoj stranci prava, autor je uspješno stvorio cjelovitu sliku »modernog pravaštva«. Biografije nekih frankovačkih političara sadrže podatke o njihovu političkom djelovanju i nakon raspada Monarhije. Time je ocrтана sudbina pravaštva, koje je u novim političkim okolnostima od nekoć najpopularnije hrvatske političke opcije potisnuto na marginu hrvatskoga političkog života.

Knjiga ima 14 poglavlja, koja je autor kao zasebne rasprave većinom objavio u različitim časopisima i zbornicima, ali, ondje gdje je bilo potrebno doradio u skladu s novim historiografskim rezultatima. U 1. poglavlju, *Između starog i modernog pravaštva* (str. 5-17) autor je definirao »modernu pravaštvo« kao razdoblje u razvoju pravaštva započeto 1890-ih godina, kada pravaši napuštaju prevratničku retoriku i radikalnu negaciju dualističko-nagodbenog sustava u Austro-Ugarskoj Monarhiji te prihvaćaju okvir Monarhije kao isključiv prostor stvaranja hrvatske države i postojeći sustav kao temelj na kojem legitimnim putem pokušavaju ostvariti svoj nacionalno-politički program. Za razliku od dosadašnje historiografije, autor tu promjenu ne doživljava kao »devijaciju ishodišnog pravaštva«, nego kao promjenu političke taktike uz zadržavanje istih ciljeva, što je u većoj mjeri bilo uzrokovano objektivnim okolnostima, neuspjehom tradicionalnog pravaštva u borbi protiv dualističko-nagodbenog sustava, a u manjoj mjeri utjecajem stranačkih

